

CONSTANTIN NEGRUZZI

AMINTIRI DIN JUNEȚE

**ALEXANDRU
LĂPUȘNEANUL**

Ediție îngrijită, postfață, tabel cronologic
și referințe critice
de
Teodor Vârgolici

Editura Mondoro
București, 2016

CUPRINS

Notă asupra ediției / 5

Amintiri din junete / 7

Cum am învățat românește / 7

Zoe / 16

O alergare de cai / 32

Toderică (Poveste) / 61

Fragmente istorice / 73

Aprodul Purice / 73

Alexandru Lăpușneanul / 90

Sobieski și românii / 115

Cântec vechi / 122

Negru pe alb. Scrisori la un prieten / 127

Scrisoarea IX (Fiziologia provințialului) / 127

Scrisoarea XII (Păcală și Tândală) / 130

Cântece populare a Moldaviei / 137

Postfață / 147

Tabel cronologic / 159

Referințe critice / 163

AMINTIRI DE JUNEȚE

CUM AM ÎNVĂȚAT ROMÂNEȘTE

Pe când uitasem că suntem români și că avem și noi o limbă, pe când ne lipsea și cărți și tipografie; pe când toată lumea se aruncase în dasii și perispomeni ca babele în cătei și motani, căci la școala publică se învăța numai grecește; când, în sfârșit, literatura română era la darea sufletului, câțiva boieri, rugini și în românism, neputându-se deprinde cu frumoasele ziceri: parigorisesc, catadicsesc s.c.l., toate în esc, create de diecii vistieriei, pentru că atunci între ei se plodia geniul, sădeau triști și jăleau perderea limbii, uitându-se cu dor spre Buda sau Brașov, de unde le veniau pe tot anul calendare cu povești la sfârșit, și din când în când câte o broșură învățătoare meșteșugului de a face zahar din ciocălăi de curcuruzi, sau pâne și crohmală de cartofe.

Tot însă mai rămăsese o școală, pre care acești buni bătrâni o priveau ca singur azilul prigonitei limbi, școală unde se învăța încă românește, aproape de Iași, în monastirea Socola.

Tatăl meu era unul din românii aceştia. Nu ieşia nici un calendar care să nu-l aibă el întâi, nici o carte bisericească care să n-o cumpere, nici o traducție care să nu puie să i-o pescrie.

Într-o zi viind de la școală l-am găsit cu o mare carte în folio dinainte.

- Cetește-mi, îmi zise, o viață d-a sfinților din cartea aceasta.

- Iartă-mă, părinte, eu nu pot ceti românește.

- Cum! apoi dar ce înveți tu?

- Elinește, am răspuns păunindu-mă. De vrei să-ți cetesc toată tragedia Ecubei unde e acest frumos hor a troienelor pre care îl știu pe dinafără.

- Poate să fie frumoase acele ce tu spui, zise tatăl meu, dar e rușine să nu știi limba ta! Mâne vei veni cu mine la Socola, unde este examen. Voi vorbi pentru tine cu dascalul, care e un om preînvățat; și nu mă îndoiesc că tu te vei sili a învăța degrabă, pentru că știi că asta îmi face mulțămire.

- O, negreșit! am răspuns cu bucurie.

Ne întârziesem a doua zi, căci când am ajuns, am găsit examenul pe la sfârșit. Se cercetase istoria, geografia și.c.l. Sala era plină. Auditoriul se alcătuia mai ales din dame bătrâne, mume a băieților, care ascultau într-o religioasă tacere.

Profesorul român avea un nas cu totul antiromân, căci lasă că era grozav de mare, dar apoi era cărligat, încât semăna mai mult a proboscidă decât a nas.

- Pre-evghenicoșilor boieri și cucoane, zicea el, am avut cinstă a înfățoșa d-voastre prohorisirile ucenicilor mei în istorie, cetire, scriere, aritmetică. Acum voi avea cinstă a arăta că limba noastră, pre care toți socot că o știu, dar nime nu o știe cum se cade, nu este fără gramatică, fără

sintaxis și fără ortografie; ci mai ales în acest pont al ortografiei întrece pe multe altele. Două pilde voi arăta.

Sfârșind, își puse ochilarii, tinse tabla neagră și, chiemând un băiet ca de nouă ani, îi dete condeul de credă.

Băiețul scrise:

Fată Sarră!
Eu ţ-am zis aseara,
Să vezi oul cum se sară.

- Pre-evghenicoșilor, urmă profesorul, vedeți că toate aste frasise se sfârșesc cu **sară**, dar, precum ati văzut, au deosebire în scris. Asemene veți videa și cu a doua paradigmă.

Băiețul scrise:

Maică-ta de-i vie
Bine ar fi să vie
Pân'la noi la vie.

Dascalul tinse brațul spre cuvintele scrise, cu un gest maiestos. Gestul acesta fu ca izbucnirea unei mine. Barbați, femei, copii, toți sărără și s-apropieră de tablă, strigând **bravo** de răsună sala. Mumele uimite suspinau sub bonetele înhorbotate. Lacrimi de bucurie izvorau din ochii lor odată frumoși poate, dar acum stânși și împrejurăți de un cerc purpuriu; aste lacrimi strecurându-se pe lângă zbârciturile nasului ca pe niște uluce firești, ajungeau sub buza dedesubt, unde barba întoarsă în năuntru le opria ca o stavilă. Bunele bătrâne nu se puteau dumeri cum de sunt atât de învățați drăguții lor și, clăind din cap, priviau pe dascal ca pe o ființă surnaturală. Barbații îl fericitau, îi mulțemiau, îi strigau **aferim** de se zguduiau păreții; și bătrânul socolean, doborât sub grindina laudelor și a aferimilor, se lasase pe un scaun, unde-l împrejuraseră copiii, amețit, răpit, cuprins, ca acel

împărat roman ce striga la moartea sa: "Je sens que je deviens dieu!"

Respe Ce făceam eu în vremea aceasta? Eu rămăsesem încremenit, cu ochii holbați, cu gura căscată, căci nu înțelegeam nimic, eu care mă țineam că ștui ceva! Dascalul acesta luă în ochii mei un chip mareț, academic, piramidal, neînțeles ca și sinonimele sale; mi se părea că văd un Platon, un Aristotel... Cât mă umilise de tare! cum îmi căzuse trufia! cât mă simțiam de mic în asemanare cu băietul acel ce scria sară și vie în trei osebite feluri!

Ne-am întors acasă. Tatăl meu, văzându-mă gânditor, mă întrebă ce am.

- Gândesc la adâncă erudiție a acestui dascal.

- Adevărat, e un om plin de științe, și l-am poftit să vie ca să-ți dea lecții de trei ori pe săptămână. De mâne va începe.

O, cât am rămas de recunoscător bunului părinte pentru această dorită veste! Îndată am gătit caiete, condeie nouă, negreală bună, nimic n-am uitat; întocmai ca bravul soldat care își perie uniforma, freacă bumbii, curăță armele în ajunul bătăliei. Aceste pregătiri m-au ocupat până seara, când m-am culcat gândind la noul dascal; iar piste noapte am visat că avem un nas cât a lui de mare.

A doua zi profesorul veni și, după acea de datorie bună-dimineață, scoase din sân o broșură cartonată cu hârtie pestriță, zicându-mi c-un zârabet plin de încredere în sine:

- Nădejduiesc că ne vom înțelege amândoi. Această filadă nu sunt la îndoială că în puține zile o vei învăța.

"O! am gândit, acesta e negreșit vrun extract lesnicios a sistemului său de învățătură." Am luat-o cu toată onoarea cuvenită operii unui literat, și deschizând-o, am văzut că era un abecedar cu slove d-un palmac de mari!

Am rămas mut de oțerire și de rușine. Ce batjocură! să mă puie pe mine, care nu mai eram un copil, aveam treisprezece ani, să învăț *a, b, c!* pre mine, care înțelegeam pre Erodian din scoarță în scoarță! Era un înfrunt care iubirea mea de sine nu-l putea mistui. Hotărâi să-mi răzbun și ideea asta mă mai liniști.

În vremea aceasta, dascalul își așezase ochilarii pe tronul lor (pare că privesc încă acei ochiali țuguietă pe nasul lui uriaș, ca un turc calare p-un harmasar roib), trase tabac, strănută, tuși spre a-și drege glasul, și începu iar și cu dese pauze:

- Netăgăduit este că omul nervățat e ca un copac neîngrijit, care nici o roadă nu aduce. Drept aceea, învățătorul este pentru un Tânăr aceea ce este și grădinarul pentru pom; sau ca plugarul bun care curăță de mărciuni țarina sa până a nu semăna în ea sămânța cea bună.

După aceste parbole, adaose:

- Pentru a-ți paradosi limba românească după toată rânduiala, ca să o înveți cum se cade, spre a o ști precum se cuvine, trebuie să începem de la început. Vei ști deci că limba românească are patruzeci și una de slove, care se împart în trei soiuri: glasnice, neglasnice și glasniconeglasnice; și anume glasnice sunt: Az, Est, Ije, I, On, ș, Ier (k)kiü, Io, (l-ș) kia, Ia, Ypsilon, omega. Neglasnice: Buche, Vede, Glagol, Dobru, Juvete, Zemle, Kaku, Liude, Mislete, Naș, Pocoï, Râță, Slovă, Tferdu, Fârta, Heru, Csi, Psi, Ti, Cervu, Sha, Ștea, Өita, Gea. Glasniconeglasnice: Zalu, Ieri, Ucu, în.

Fără aceste slove nu se poate alcătui nici o frasis, nu se poate proforisi nici o silavi, căci ele sunt temelia limbii. Drept aceea, d-ta vei binevoi a le învăța pe de rost, pentru că să le poți cuvânta curat și pe înțăles, pentru că văd că dascali d-tale grecul și francezul, pre care dracul să-i iaie!,

ți-ai stricat proforaua, nu poți rosti pe î, ă, ş, ci, și altele vro câteva. Am nădejde că poimâne mi le vei putea spune pe dinafără, și atunci vom începe a doua mașimă, Ba, Be, Bi, Bo, și mai la vale. Cred că ne înțelegem?

- Ba nu ne înțelegem nicidecum, am strigat ieșind din amețeala ce mă cuprinsese întru auzul barbarelor numiri a buchilor lui, nu ne înțelegem! D-ta vrei să mă batjocurești, să mă pui la alfavită pre mine care știi grecește mai mult decât oricare Tânăr de vârstă mea, și care scriu franțuzește *sous la dictée*, fără a face mai mult decât șapte, opt greșale pe față! Dă-mi o gramatică, arată-mi construcția verburilor, ortografia. Spune-mi pentru ce scrii **vie** și **sară** în trei feluri?

- Îți voi spune-o la vreme.

- Pentru că ai o duzină de i, aşa e? Dar cum scrii **masă** (**table**) și **masă** (pret. verbului **mânare**)? Cum scrii **lege** (**loi**) și **lege** (imper. verbului **legare**)? aşa e că tot un fel, pentru că n-ai doi **a** și doi **e**? Apoi pentru ce încurci și amețești pe băiați?

- Aceea nu e treaba d-tale, îmi răspunse cu un zimbat ce semăna a strimbet; învăță buchile pe derost ca să le știi poimâne.

- Ba nici gândesc, zisei azvârlind abecedarul sub masă.

- Ha, ha, ha,! La început se pare greu, dar te vei deprinde. Rădăcina învățăturii este amară, dulci sunt însă rodurile sale.

Sfârșind, strânse ochilarii, își luă șlicul și ieși. Simții că mi se luă o greutate de pe inimă.

- A! pedant ignorant și îngâmfat, strigai, vrei să învăț buchile tale! să mă necinstesc! A! chinezule, care ai o sută de litere, mai multe decât orice limbă! A! tu ai slove amfibii, nici glasnice, nici neglasnice! A! tu socoți că limba mea deprinsă cu Omer se va putea suci ca să zică

fărtă, tferdu, glagol ș.c.l.; numiri sălbatrice cu care tu ai poreclit bietelete litere! A! tu vrei să mă necinstesc, să învăț buchile tale! Dar să crăpi macar, nu le voi învăța! Las' că te-oi juca eu! N-am trebuință de tine ca să-mi învăț limba mea!

Am alergat la biblioteca tatălui meu, care era într-o ladă mare, purure deschisă, în corridor. Ajutat de o slugă, i-am făcut inventariul, și pintre mulțimea calendarilor și a cărților în limba grecească modernă, iaca ce am găsit:

T ipărite:

Viețile sfintilor din toate lunile

Moartea lui Avel (poem de Gesner)

Numa Pompilius (romanț de Florian)

Patimile Domnului Nostru, în versuri

Istoria lui Arghir și a pre-frumoasei Elene, idem

Despre începutul românilor, de Petru Maior

Floarea Darurilor

Întâmplările franțezilor și întoarcerea lor de la Moscova

Talmudul jidovesc.

M anuscris e:

Letopisețul lui Nicolai Costin

Cavalerii Lebedei (romanț de M-me Genlis)

Încunguriarea cetății Roșela (romanț, idem)

Lentor, tragedie în versuri

Sapor, idem

Matilda (romanț de M-me Cottin)

Manon Lesco, romanț

Tarlo, sau străinii în Elveția, idem

Zelmis și Elvira, idem

Cugetări de Oxenstern etc., etc.

Sărmană bibliotecă! Uitată în secriul ei la bejenia anului 1821, toată a slujit de fultuiala ianicerilor! Ce n-aș

da acum ca să am una din acele cărți de sute de ori cetite de tatăl meu.

M-am cercat să ceteșc un romanț din acele manuscrise, dar scrisoarea era atât de încâlcită, încât le-am lăsat, făgăduindu-le de a le vizita cum voi putea deprinde a ceta scrisoarea acea ieroglifică ce se obicinuia atunci pe la noi; și luând **Istoria românilor** de Petru Maior, ajutat de abecedarul urgisit, în puține ceasuri am învățat a ceta. Până în seară, eram capabil să spun pe carte cât oricare anagnost de răpide. Seară am cedit tatălui meu tot cântul întâi din **Moartea lui Avel**, singura carte care avea puterea a-l adormi. Bunul părinte se bucură, și atribuind știința mea la vrednicia învățătorului, poruncii să cumpere cinci coți postav vișinii de un beniș, pre care lă trimis dascalului.

Eu însă nu puteam uita înfruntul ce-mi făcuse. Făcând un congres de băieți - conșcolari ai mei de la dascalii franțez și grec, - după mai multe opinii, care de care mai stravagante, o idee satanică veni unuia în minte.

- Fraților, zise el, socotința mea este să închipuim niște întrebări atât de grele, încât să nu le poată tălmăci, ca să-i dovedim că e numai un gogoman pedant...

- *Evyε!* Bravo! Evoi! Hura! ?? Vivat! strigără toți.

Întrebările s-au alcătuit, s-au aprobat de toată adunarea și mi s-au încredințat.

A treia zi dascalul veni, și întrebându-mă de știu buchile pe dinafără, spre răspuns am deschis cartea lui Petru Maior și i-am cedit un întreg capitol. Profesorul rămase înlemnit.

Sfărșind, am urmat în tonul acel pedantic cu care îmi vorbise el:

- De vreme ce vezi, loghiotate, că am învățat a ceta fără lesniciosul metod al abecedarului d-tale - care mi-ai spus că este temeiul limbii - nu sunt la îndoială că voi învăța a

serie iarăși fără ajutor dăscălesc. Însă fiindcă cunosc și simț cu desăvârsire că dascalul, pentru un Tânăr, este aceea ce este grădinarul pentru pom, văd că eu am foarte multe lucruri de învățat, căci sunt ca un copac neroditor. Drept aceea, am făcut aceste cinci întrebări, pre care d-ta vei binevoi a mi le tălmăci. Asta va fi singura mea lectie. Pe toată ziua îmi vei dezlegă cîte cinci de aste nedumeriri. Spune-mi dar:

1. Pentru ce uneori vara plouă cu broaște, iar nu cu cristei fripti, precum odinioară la judani?

2. De unde au luat Adam și Eva ac și ață de au cusut frunzele de smochin, în vreme ce pe atunci nu era încă nici o fabrică?

3. Cum...?

- Păgân! mă curmă dascalul astupându-și urechile și sărind de pe scaun ca un om ce calcă pe un șerpe; hulă grozavă și pângărită! Iaca frumoasele isprăvi a învățăturii papistașilor!

Zicând aceste, își luă șlicul și o împunse de fugă pe ușă. De atunci nu l-am mai văzut.

Astfel Petru Maior m-a învățat românește.

ZOE

*Amour en latin fait amor;
 Or donc provient d'Amor la mort:
 Et paravant, soulyc qui mord.
 Deuil, pleurs, pièges, forfaicts, remord.*
BLASON DE L'AMOUR

Aceasta a urmat la 1827.

De abia înserasă, ulițile era însă pustii. Din când în când și foarte rar se auzia pe pod duritul unei caleșe, în care era vreun boier ce se ducea la o partidă de cărți, sau un fiacru ce trecea ca săgeata și lăsa să se zăreasă niște bonete femeiești. Nici un pedestru nu era pe uliți, afară de fanaragii care striga regulat **raita**; pentru că la 1827 septembrie, nime nu s-ar fi riscat a merge pe jos singur pe uliți, după ce înnopta. Pojarul de la 20 iulie prefăcuse în cenușă mai mult de jumătate a orașului Iași, și fanaragii, masalagii, potlogarii de care gema orașul, săzând ascunși printre râsipuri, pândiau pe nesocotitul pedestru care zăbovise a se întoarce acasă, și adeseori, el perdea împreună cu punga și viața sau cel puțin sănătatea. În zadar îmblau streji de arnăuți și de simeni; nu puteau stârpi aceste înrăutățiri, nici descoperi bandele vagabonzilor.

O calească trecu în fuga cailor pe ulița mare, apucă ulița Sf. Ilie, și făcând în stânga, luă la deal pe lângă zidul Sf. Spiridon, și tot suindu-se până-n mahalaua Sărăriei, stătu la portița unei căsuți cu două ferestre cu perdele verzi. Din trăsură se coborî un Tânăr elegant coconaș, a cărui costum era după moda curții.

El purta un antereu de suavaia alb, era încins cu un șal roșu cu flori, din care o poală i se slobozea pe coapsa stângă, iar capetile, alcătuind un fiong dinainte, cădeau apoi peste papucii lui cei galbeni. Pe sub giubeaua de pambriu albastru, blănătă cu samur, purta una dintr-acele scurte cățaveici, numite **fermenele**, broderia căria cu fir și cu tertel îi acoperea tot peptul. În cap avea un șlic de o circoferență cel puțin de șapte palme.

Într-un cuvânt, orice damă l-ar fi văzut în ceasul acela nu s-ar fi putut opri de a se coti cu vecina sa și de a zice în jargonul vremii de atunci: ah, **psihimu**, uită-te cât e de **nostim!**

Chipul său era de nu frumos, dar plăcut. Lafater, din cea întâi vedere l-ar fi judecat după fruntea lui strâmtă, buzile groase și sprincenile rădicate cu disproporție deasupra ochilor; dar și nefiind cineva fizionomist putea, fără a se greși, să-l boteze de nătărău, după căutătura cea speriată și neclintirea figurei sale.

În camera unde intră, pe un crevat cu perdele **ponceau** sădea o fetișoară rezămată într-un cot pe perină. Fusta ei de atlaz albastru deschis, de sub care se zăria un picioruș gras și mic; părul ei castaniu ce se slobozea în unde de matase pe alpii ei grumazi; poziția ei cea lenoasă, în sfârșit, lumina murindă a unei lampe ar fi înflăcărat pe Xenocrat, dacă ar fi fost la Iași la 1827, în camera aceea.

Zău, era frumoasă Tânăra fată! când însă și-a întors Tânjitorii ochi căprii, umbriți de lungi gene și scăldăți într-o